

<https://doi.org/10.18485/analiff.2025.37.1.12>

821.163.41 Павловић М.

Фолклорне представе о ноћном небу у контексту есејистичког и антологичарског опуса Миодрага Павловића

Наташа С. Дракулић Козић*

Институт за књижевност и уметност

 <https://orcid.org/0000-0001-6168-3106>

Кључне речи:

Миодраг Павловић,
есеј,
антологија,
месец,
звезде,
Даница,
мит,
архетип,
покретљивост
песничке слике

Апстракт

У литератури о антологичарском и есејистичком раду Миодрага Павловића месец и звезде нису детаљније разматрани ни као песнички мотиви ни као теме на које се он више пута освртао у својим огледима. Стога је циљ овог рада да осветли слику ноћног неба у Павловићевим изборима српских усмених песама, као и у ауторовим тумачењима њихових значења, при чему су у обзир узете следеће књиге: *Антологија српског песништва* (1964, 1984), *Антологија лирске народне поезије* (1982), *Бој на Косову: народне песме* (1989); као и *Рокови поезије* (1958), *Дневник пене* (1972), *Обредно и говорно дело* (1986), *Поетика жртвеног обреда* (1987), *Говор о ничем* (1987), *Храм и преображење* (1989), *Огледи о народној и старој српској поезији* (1993) и *Свечаности на платоу* (1999). Одабрани корпус потврђује тезу Мирче Елијадеа из књиге *Свето и профано* да је горњи простор, заједно са небеским телима, сакрализован, јер је недокучив човеку и као такав представља предмет фасцинације из које произилази људска потреба за сталним његовим осмишљавањем, почевши од митског поимања, све до песничких визија. Прегледана релевантна литература на дату тему и аналитичко читање назначене грађе указују на то да фолклорне представе о ноћном небу посебно инспиришу Миодрага Павловића, при чему он пажњу посвећује њиховим специфичностима у традиционалној култури Срба, с једне стране, као и њиховој универзалној, архетипској симболици, карактеристичној за митологију и религију различитих народа, с друге стране. Усмена поетска имагинација креира слику о месецу и звездама која је растегљива, те ће она бити приказана у контексту њене покретљивости, а с обзиром на студију *Ваздух и снови* Гастона Башлара. (примљено: 22. фебруара 2025; прихваћено: 1. маја 2025)

<https://analifil.bg.ac.rs>

Став Миодрага Павловића не само према фолклорној, него и према укупној (српској и европској, односно светској) песничкој традицији, изражен је у његовом есејистичком и антологичарском раду, а изграђен на основу богатог читалачког и стваралачког искуства, при чему је важно још једном издвојити много пута истицано упориште које он проналази код Томаса Стернса Елиота.¹ Сматрајући да традиција „на prvom mestu obuhvata osećanje istorije”, односно да се један аутор може сматрати традиционалним уколико разуме „istorijski smisao, što znači smisao za vanvremensko kao i za vremensko, ili za vanvremensko i vremensko uzete zajedno” (Eliot, 2017: 11), Елиот проблематизује уврежен став о томе да иновативност представља вредност саму по себи. По том се питању Павловић веома рано одредио, објавивши (након три песничке и једне прозне књиге) прву збирку есеја *Рокови поезије*, коју отвара текстом под насловом „О књижевној традицији”, где пише: „Већина великих дела која знамо ретко су видљиво антитрадиционална, ретко су радикално нова по свом облику, а по интенцијама она су редовно синтетичка и превазилазе, негирају традицију само својом изузетном величином и значајем” (Павловић, 1958: 9).

Из тог угла посматрана, креативна снага једног уметника заснована је, поред свега другог, и на његовој способности да кроз сопствени израз, у јединственој артистичкој творевини интегрише оно што су његови претходници већ створили. У том подвигу песник наликује на учесника у обреду, који покушава да представи догађаје што су се одвили *in illo tempore* – у митско време – оживљавајући тиме првобитно, божанско стварање уз циљ да за своју заједницу обезбеди плодност на свим нивоима постојања, с тим да поетски текст, уколико је вредан, надмашује своје предлошке. Као што смисао обредних радњи не почиње и не завршава се код појединаца који их изводе, тако ни поета не стоји сам у језику, јер из језичког вртлога непрестано извиру они гласови који су пре њега успевали да овладају речима и кроз њих дотакну суштину. Мирча Елијаде обредно понашање тумачи као оживљавање митског стварања.

Сваки религиозан празник, свако литургијско Време састоји се у реактуализацији неког светог догађаја што се одиграо у митској прошлости, „на почетку”. Учествовати религиозно у једном празнику подразумева излазак из „свакодневног” временског трајања и уклапање у митско Време реактуализовано кроз празник. (Елијаде, 2003: 110)

Тако се свака песма (или књижевно дело уопште) може тумачити као својеврсна светковина, јер активира низ митских мотива, архетипова, заступљених у уметности од њених почетака, при чему их сам изнова обликује.²

1 Овде бисмо, примера ради, издвојили радове Станка Кржића (в. 2010: 493–596) и Ђорђа Деспића (в. 2013: 571).

2 Треба напоменути да Миодраг Павловић обреду даје повлашћено место у односу на мит и поезију, сматрајући да се митски наратив „nadovezao na ritual tek kada je smisao rituala prestaо da bude jasan, ili oćigledan” (Pavlović, 1987: 18). Истиче да се по истом принципу заборавља мит на чијој основи даље

Миодраг Павловић појам традиције разматра и из стваралачког и из критичарског угла, при чему настоји да успостави вертикалу у тумачењу српског песништва (и културе), повезујући временски удаљене творевине на основу универзалних, архетипских тема и мотива које у њима проналази и посматрајући како су они (пре)обликовани кроз векове. Његово промишљање о миту није једнострано; он му приступа с различитих страна у потрази за оним што је у њему савремено. То је очигледно већ у збирци есеја *Дневник пене* коју отвара текстом „Модерност и песништво”, где наглашава како је за њега „moderna umetnost ona koja stvara antisliku svoga društva”, при чему даље прецизира овај важан појам за тумачење његовог стваралаштва: „Antislika: ono što je suprotno tekućoj mitologiji jednog društva, što osporava prilagođenu psihologiju svakodnevice, naviknute oblike osećanja, ustaljene reakcije pa i ustaljene ideale. Ta slika se ukorenjuje u ekstremima, svetlim i tamnim” (Pavlović, 1972: 10).

Феномен *антислике* донекле одговара појму *имагинарног* у контексту истраживања Гастона Башлара о којем он пише у студији *Ваздух и снови*, оригинално публикованој 1943. године.

Увек се истиче, наиме, да је имагинација способност *обликовања* слика. А она је пре способност *изобличавања* слика које нам нуди опажање, а понајвише способност ослобађања од првих слика, способност *мењања* слика. Ако нема мењања слика, ако нема неочекиваног споја слика, нема ни имагинације, нема ни имагинативне делатности. Имагинације нема ни ако нас *присутна* слика не наводи да мислимо на *одсутну* слику, ако случајна слика не изазива мноштво искривљених слика, распрскавање слика. (Башлар, 2001: 5)

У есеју *Мит и поезија* из горепоменутог збирке Павловић износи свој јунгијански став о томе да је мит „gramatika pesničkog mišljenja”, односно „gramatika imaginacije”, при чему је он повезан „i sa jednom gramatikom ljudskog ponašanja, sa sintaksom istorijskih situacija i zbivanja” (Pavlović, 1972: 29), те као такав није само присутан у (давној) прошлости, (пра)историји, већ се његови обриси назире у садашњости, свакодневици. За Павловића, дакле, ознаку *митско* не носи оно што је давно, прошло, већ управо оно што је свевремено, актуелно у сваком тренутку трајања. На нивоу људског постојања то су обрасци понашања који се увек изнова понављају; на плану књижевне уметности, реч је о универзалним, сталним, вечитим мотивима – архетиповима. Мада и они подлежу својеврсним варијацијама, уочава се извесна стабилност, барем када

настаје књижевна уметност која „herojsko delo hoće da uzdigne na nivo božanstva” (Pavlović, 1987: 24). О овој релацији пише и Сретен Петровић: „Pavlović [...] želi u dijahronijskoj perspektivi da sagleda tri naznačena fenomena: ritual → mit → umetnost, kao razvoj u kojem mitsko i umetničko ukidaju ritual u njegovom izvornom obliku, pridaju mu više simbolički smisao; tačnije, on, a ne više umetnost, postaje sada sredstvo a ne svrha zbivanja. [...] Pavlović insistira na sledećoj jednačini: u mitu dolazi do deritualizacije, a u umetnosti do demitizacije” (Petrović, 1988: 110).

је реч о њиховој репетицији: „I ono što najviše vredi u sadašnjosti je mit: sve što se otima bezobličnosti” (Pavlović, 1972: 30).

Месец и звезде, као небеска тела, од давнина инспиришу човека да о њима расподела причу; поглед на ноћно небо већ сам по себи поседује нешто поетско, води ка оним сферама које су недоступне непосредном људском искуству, те се њихова природа, увек једнако имагинативна колико и стварна, једино да наслутити. Општа симболика месеца у вези је са његовим менама, те одговара женском принципу, променљивости, периодичности, пролазности, обнови и плодности, а звезде асоцирају са светлошћу, духом, вечношћу, прозором света, умрлима, а Даница (Венера) представља ознаку за начело живота (в. Gerbran/Ševalije, 2009). У словенским народним веровањима месец је повезан са загробним светом и смрти, те је људско деловање на месечевој светлости опасно; с тим у вези постоји низ забрана, а ноћна активност се јавља онда када се жели успоставити комуникација са оностраним, кроз магијско деловање, гатање, бајање (в. Толстој/Раденковић, 2001: 354–355). Хтонско значење овог небеског тела Миодраг Павловић доводи у питање. Звезде асоцирају са људском судбином, при чему измене у њиховом кретању могу бити разни видови предсказања (в. Толстој/Раденковић, 2001: 191–192). Променљивост мотива ноћног неба одговара сталној песничкој тежњи „ка новим сликама” (Башлар, 2001: 6), док имагинација о месецу и сазвезђима сваког пута представља нову космогонију, односно враћање ка извору, „првобитни сан, [...] буђење првих слика” (Башлар, 2001: 219). Избором песама за своје антологије, односно одабиром тема погодних за есејско разматрање, Павловић небеским телима даје повлашћено место, поготово када је реч о усменој поезији, при чему прати и тумачи линију кретања слика о њима. С тим у вези треба напоменути да се овај аутор „најдиректније бавио управо историјом културе кроз разумевање историје идеја, тачније феноменом одређених изабраних идеја, покушавајући да аргументује свој аналитички суд везан за неколико истакнутих проблемских места” (Гавриловић, 2023: 129).

Пишући о основним разликама између првог издања *Антологије српског песништва* из 1964. и његове допуњене (пете) верзије из 1984. године, Драган Хамовић истиче да је аутор у њу сада уврстио и усмене лирске песме и укинуо поднаслов – XIII–XX век – напосто, „временски оквири постали су превазиђени пред безвременошћу придодатих производа мита и обреда” (Хамовић, 2010: 477), затим је укључио Проглас Константина – апостола словенског – из XI века и допунио избор из савременог песништва, уврстивши сопствене стихове, као и оне из пера Љубомира Симовића и Вита Марковића. Дакле, у пето, допуњено издање *Антологије српског песништва* додате су, између осталог, три усмене лирске митолошке песме: „Женидба сјајнога мјесеца”, „Сунце и мјесец просе дјевојку” и „Вила зида град”. Овај поступак оправдан је у предговору ауторовим ставом да „Српска песма траје од пре памтивека” (Павловић, 1984: VII), што је наилазило на критике прецизно аргументоване и утемељене у рационалном расуђивању (в. Кржић, 2010: 497–504). Мишљења смо да је Павловић (и као

песник, и као есејиста, а овде и као антологичар) желео да допре до ирационалних слојева људског духа које је могуће изразити управо кроз уметност, а у оквиру књижевности посебно кроз жанр лирске песме, те да је идеја била повезати међу једне корице творевине настале усменим традирањем са онима из пера појединачних аутора. У „Женидби сјајнога мјесеца” осликана је небеска свадба између месеца и звезде Данице – првобитних божанстава – при чему је као остатак старе многобожачке религије укључена муња (што асоцира са Перуном), затим као накнадни хришћански слој Бог једини и свеци, што сведочи о великој старости ове митолошке песме. Следи „Сунце и мјесец просе дјевојку” из горњег приморја, где долази до венчања између представника неба и земље – месеца и девојке. У трећој песми „Вила зида град” из Црне Горе нема мотива небеских тела. Према томе, аутору антологије било је посебно важно да укључи поменуте три песме од којих су чак две са основном темом небеске и небеско-земаљске свадбе и доминантним мотивима месеца и звезда.

Ове три творевине укључене су и у Павловићеву *Антологију лирске народне поезије* чији први сегмент носи наслов „Женидбе месеца и сунца”, а где су сабрани стихови на тему хијерогамије. Аутор означава одакле је коју усмену лирску песму преузео, што у *Антологији српског песништва* није учинио, јер их је тамо оставио само с напоменом да је реч о народним песмама, евентуално и уз информацију где су испеване. У предговору је истакнута старина српских усмених песама које је Вук Стефановић Караџић класификовао као женске, при чему Миодраг Павловић наглашава сопствени став о њиховом повлашћеном статусу. „Оне су наш истински културни почетак и по свом духу и пореклу древније од споменика писмености нашег средњовековља” (Павловић, 1982: 9–10). Аутор у своме „цветнику” сабира превасходно митолошку, обредну и обичајну лирику где су митски и сакрални елементи изразито наглашени. Прва целина носи наслов „Женидбе месеца и сунца” и тематизује дешавања на небеској равни где месец фигурира као просац и женик, најчешће пожељан, што је експлицирано у стиховима о разлозима зашто браћа својој сестри неће дати да се уда за пламено сунце („Сестру ће ни изгорети”), већ за носиоца ноћне светлости: „Јер се мјесец промјењује, / Она има својте доста: / Све звијезде за јетрве, / Преходницу другарицу, / А Даницу заовицу!” (Павловић, 1982: 23). На другом га месту његова способност за преобликовање не препоручује за женика: „Ако ће је дати за месеца, / Он се мења за годину дана / Пуно право до дванаест пута, / Дванајст пута сестра удовица” (Павловић, 1982: 24). У тој песми девојка ће поћи за муњу од облака која се иначе у митском начину мишљења и симболичком смислу може довести у везу са месецом, а о чему пише и сам Миодраг Павловић у књизи *Говор о ничем* изједначавајући речи луна и муња на фонетском плану (в. Pavlović, 1987b: 115). Ову аналогију потврђују и бројне усмене лирске песме, сабране у *Антологији лирске народне поезије*. Фолклорно поимање небеских тела блиско је миту, што нам Миодраг Павловић сугерише одабиром песама где су сунце, месец, звезде, муње, громови и облаци у блиским, најчешће породичним односима. Сунце, месец и муња се сматрају браћом

или чак близанцима (в. Павловић, 1982: 29–30). Од звезда се помиње једино Даница (односно планета Венера) као месечева невеста или сестра (в. Павловић, 1982: 21, 23), затим звездано јато Плејаде, у народу познатије као Влашићи (в. Павловић, 1982: 28).

У другом делу ове антологије која носи наслов „Вилин град” месец се помиње спорадично. Рецимо, песма „Сјајна кошуља” наглашава луну као заштитницу везења, предења и ткања, односно покровитељку женског принципа преко увођења виле, која је заинтересована за јунакову необичну кошуљу означену као да је „И сунчана и мјесечна, / Звијездама је извежена”, затим и преко вишегенерацијског и породичног учења ове творачке радње, јер је одевни предмет настао тако што га је „Мајка прела за јакости; / Снаје ткале за младости; / А сестрице училе се вести” (Павловић, 1982: 36).

Из трећег одељка „Виле неће да се удају” могуће је издвојити неколико песама које тематизују месец, реће и звезде. Ноћна небеска видела присутна су као формулативни део словенске антитезе: „Што се оно на истоку сјаше? / Ја л’ је сунце, ја л’ је јасан мјесец? / Ја л’ Даница међу звијездама? / Ја л’ су виле Мару уграбиле? / Нит је сунце, нит је јасан мјесец, / Ни Даница међу звијездама, / Већ су виле Мару уграбиле” (Павловић, 1982: 51). Месец и Даница опевани су у виду сталног пара при опису небеске равни: „Полетјела Даница, / Да претјече мјесеца; / Не могла га претећи, / Већ заједно зашоше, / За горицу зелену” (Павловић, 1982: 55), или се уместо звезде уз њега опет помињу сунце и муња, односно гром (в. Павловић, 1982: 58), при чему месец и сунце представљају браћу (в. Павловић, 1982: 59–61).

Поглавље „Јунак иде горама” доноси две песме где се сам јунак, између осталог, пореди са звездом кроз питање: „Звијезда ли је” (Павловић, 1982: 71) или се са њоме изједначава јуначка срећа за коју виле кажу да је „Сунчаном ждраком пловила, / Мјесецом сјајним гојила, / Звијездама сјајним росила” (Павловић, 1982: 79), а где се месец поново помиње у контексту његових мена.

Из сегмента „Сретање у међи” ноћно небеско видело је уз дневног носиоца светлости поново део словенске антитезе, при чему се понављање обрасца, односно формулативност појаве свемирских тела у загонетању приликом употребе ове стилске фигуре може објаснити тиме да певање започиње алузијом на првобитно успостављање космоса јер је са њиме свако стварање на земљи кореспондентно: „Што се сија крај горе зелене: / Да л’ је сунце, да л’ је мјесечина? – / Нит је сунце, нит је мјесечина, / Већ два златна рога од јелена, / У њима су два града грађена, / У једном је кујунција Јанко, / У другоме Јања хитропреља” (Павловић, 1982: 101). Месец се (наспрот „мушком” сунцу) поистовећује са женским принципом (и због месечнице, односно менструалног циклуса, те ноћног времена и послова који се тада обављају, а у патријархалној култури припадају феминином делокругу). И јунаков коњ се као хтонска животиња поткива звездом Даницом, а зауздава месецом (в. Павловић, 1982: 113). Устаљено је иницијално помињање месеца, на пример, у виду паралелизма са јунаком: „Ведар месец ведро небо приђе, / Краљ Маријан краљевину дијели”

(Павловић, 1982: 116). Поред везења, предења и ткања, чешљање косе се такође доводи у везу са ноћном семантиком времена и женским принципом. Девојка изузетне лепоте је јединица „Што се чешља на дан по три пута, / А четврти кад залази сунце” (Павловић, 1982: 116). Истиче се естетика светлости пре свитања: „Једно јутро приће зоре / Устадох се ја / И угледах сјајни мјесец / Ће прелјепо сја” (Павловић, 1982: 118).

„У девојке троја врата” део је антологије који сабира песме где фигурира јунакиња са посебним моћима, као змајева љуба, при чему се у лирском паралелизму доводи у везу са звездом: „Пак пролеће преко равна поља, / Како звјезда преко ведре неба” (Павловић, 1982: 126) чиме се успоставља хармонија између небеског и земаљског плана и истиче амбивалентан статус девојке.

Из целине „Преко раја у пакао гледа” издвајају се стихови: „Чардак се гради спрам месечине, / Спрам месечине, на конопљиште” (Павловић, 1982: 162), где се и градња посматра као ноћна радња, док посебно место међу свим песмама, у контексту фолклорних представа о ноћном небу, заузима „Изједен овчар” (Павловић, 1982: 147) чијим се тумачењем бавио сам Миодраг Павловић али и други проучаваоци, а о чему ће касније бити више речи.

У *Поетици жртвеног обреда* Миодраг Павловић о појавама на небу, па и о месецу, пише поводом тумачења жртве у јуначко доба. Тврдећи да постоје „поређења и везе између heroјског кода и космоичког” (Pavlović, 1987a: 112) истиче како се у српским усменим песмама одређени епски јунаци и догађаји доводе у везу са небеским телима (в. Pavlović, 1987a: 112). Уочава да је управо формулативност стихова где се помињу космичка тела оно што потврђује јунакову везу са њима. Као један од примера наводи „Обретеније главе кнеза Лазара” „где sjaj glave u bunaru i hod glave preko Kosova polja čini jasnu analogiju sa mesečevim kretanjima i sa mesečevom prirodom” (Pavlović, 1987a: 113). На основи истраживања Натка Нодила који је такође писао о митским изворима јужнословенске усмене епике (в. Nodilo, 2003), утемељени су и увиди Миодрага Павловића. Нодило је епске јунаке доводио у везу са митским божанствима, односно небеским телима, међу осталима и са месецом које је сматрао за једно од значајнијих божанстава (в. Nodilo, 2003: 318–345; уп. Кулишић и др., 1970: 213). Павловић код хероја уочава јединственост с једне стране и динамизам с друге стране, потцртавајући тиме њихову блискост са горњим светом (в. Pavlović, 1987a: 114).

И док пише о Стоунхенџу, Павловић доводи његову композицију у везу са сунцем и месецом (в. Pavlović, 1987a: 146). Сматра да центар светилишта успоставља контакт између земље и неба (сунца и месеца), са циљем „da se zemlja dovede u sklad sa kretanjima i zračenjima небеских тела” (Pavlović, 1987a: 147). Из наведеног закључујемо да је овај аутор у својим промишљањима о древном свету био заокупљен оним темама које су га привлачиле и приликом тумачења усмених песама. Његов се приступ може окарактерисати као културолошки, при чему су космогонија, ритуал, мит и поезија основне теме које га занимају, а свеукупно се могу свести на феномен креације. На сличан начин о поетичким начелима овог аутора промишља и Марко Радловић:

Ослонивши се на нова открића и продубљене интерпретације у модерној археологији, антропологији, теологији, историји уметности и психологији, он је своја трагања за језгром и кореном поезије уобличио у једну општу естетику стварања чији је битан сегмент естетика архаичних цивилизација, фрагментарно изложена у многим и разноврсним списима, посебно у есејима из књиге *Свечаности на платоу*, а најпотпуније систематизована у делу *Поетика жртвеног обреда*. (Радловић, 2010: 138)

У књизи *Обредно и говорно дело*, као и у *Огледима о народној и старој српској поезији*, Павловић „Изједеног овчара” посматра као својеврсну загонетку, осврћући се на семантику ноћног времена за коју није својствено извођење оваца на пашу, мада се оне доводе у везу са звездама. „Sve se u pesmi čini neobrazloženim, nemotivisanim, protivrečnim” (Pavlović, 1986: 21; уп. Павловић, 1993: 62). Овчара Радоја тумачи као буквалну жртву својих женских сродника – вештица – што појашњава навођењем ритуала који су изводиле баханткиње. Ближи смо мишљењу (чиме песма донекле бива растумачена) да је „лудо дете” заправо изједен, помрачен месец у „оној његовој фази када се не види са земље, што је у митском поимању једнако смрти” (Карановић, 2010: 62). Тамна ноћ јесте период када делују демонске силе које „једу срца (односно утробу) и животињама (и овцама) [...] што је исто као да, у једном тренутку, једу и месец” (Карановић, 2010: 63). Међутим, треба узети у обзир и чињеницу да се дешавања на небеској равни у овом случају објашњавају догађајима на земљи. Још један слој песме отвара се идејом о томе да је „лудо дете” потребно жртвовати да би од њега постао младић, те песма активира и тему иницијације јунака (в. Карановић, 2010: 64–65), при чему смрт и обнова одговарају обреду прелаза потенцирајући култ плодности.

Када је реч о лирској митолошкој усменој поезији, Миодраг Павловић је заокупљен мотивом месечеве женидбе, при чему истиче његову древност (сматрајући га прежитком митског мишљења), као и чињеницу да је он врло редак на интернационалном плану – проналази га још једино у списима угаритске литературе и у литванским обредним песмама (в. Pavlović, 1986: 96; уп. Павловић, 1993: 19). Ђорђе Деспих такође уочава да су у оквирима тумачења српског усменог стваралаштва Миодрага Павловића значајни „[п]роблеми космогоније, небеске свадбе, генезе и апокалипсе” (2021: 281), а Маја Радонић сматра:

У тексту „Женидба сјајнога мјесеца” (1986) Павловић истиче ретку појаву овог мотива, јер у сличним митолошким космогонијама мотив „свете свадбе” (*hieros gamos*) подразумева спајање „једног небеског и једног земаљског створа”, а у нашој песми се све дешава на небу, „земља се уопште не додирује”. (Радонић, 2015: 354)

Павловић сматра да се сунце и месец не могу посматрати као опозитни пар, јер у митолошким песмама делују напоре (обојица су младожење, на

пример). „Tek pažljiva posmatranja dejstva jednog i drugog tela otkrivaju da mesec svojim promenama više ocrtava vreme, a sunce više deluje na rastenje i klijanje. Ali prave suprotnosti među njima nema” (Pavlović, 1986: 98; уп. Павловић, 1993: 21). Опозицију уочава једино у њиховом појављивању на дневном, односно ноћном небу. У „Женидби сјајнога месеца” Даници приписује улогу медијатора јер она „sa poćnog neba prelazi na dnevno, kao što i mesec kad je pun i kasnije prelazi iz poćne tame na dnevne vidike” (Pavlović, 1986: 99; уп. Павловић, 1993: 23). Сматра да је ова песма певана у част зори, односно у славу спајања ноћи и дана, или почетка године (в. Павловић, 1986: 99; уп. Павловић, 1993: 23). Приликом анализе аутор има на уму интернационалну литературу и обредну праксу.

Женидбу месеца са муњом тумачи разнолико, односно нуди више потенцијалних праваца кретања у истраживању, уз закључак: „Meni se čini verovatnim da je taj mesec što pada, zapravo munja koja se sa neba zariva u zemlju” (Pavlović, 1986: 100; уп. Павловић, 1993: 24–25).³ Пишући о небеским просторствима којих према древним веровањима има више, а у вези са космогонијом, напомиње: „Месечева сфера је шира, даља и свечанија. Она као да не додирује земљу, и у њој се не појављују људска бића; само су односи као међу људима: свадбе, подела власти, економија дарова” (Павловић, 1993: 30). Удају девојке за месец види као путовање њене душе на небо након физичке смрти, при чему „месец обећава више од онога што је потребно за дуг и срећан брак: месец је обећање постхумне стабилности и крајњи циљ путовања душе” (Павловић, 1993: 31). Веровање да душе умрлих одлазе на месец карактеристично је за традиционалну културу Срба и других Словена (в. Кулишић и др., 1970: 213; Толстој/Раденковић, 2001: 354), док је хтонска симболика овог небеског тела интернационално распрострањена.

На специфичан начин анализира лик Змаја од Јастрепца (који отима и обљуби кнегињу Милицу), доводећи га у везу са месецом, уз напомену да се „појављује изнад планине Јастребац у таквој светлости као да је небеско тело, што он првобитно и јесте: најсветлије ноћно небеско тело – месец” (Павловић, 1993: 159). Њега може да савлада једино Змај Огњени Вук који ће то по налогу кнеза Лазара и учинити, али невољко, јер зна да ће такво убиство изазвати неку врсту пропасти живог света (в. Павловић, 1993: 159). Борбу између два змаја тумачи у митском контексту као „'једење' месеца, његов постепени нестанак” (Павловић, 1993: 160) уз напомену да тај двобој наговештава апокалипсу.

Павловићева антологија *Бој на Косову: народне песме* обухвата седамнаест српских усмених епских песама са темом Косовске битке (од којих не припадају све косовском циклусу) и оне су пропраћене предговором приређивача под насловом „Епско певање о косовском боју” (Павловић, 1989: 5–19), где је изнета теза о томе да усменопоетска визија најзначајнијег догађаја у историји српског народа представља својеврсну антислику стварности. За наше истраживање посебно је значајан онај део студије у којем аутор тумачи горепоменути митски

3 О томе пише и Натко Нодио (в. Nodilo, 2003: 318–319).

слој „Царице Милице и Змаја од Јастрепца” (Павловић, 1989: 27–30) где Змаја од Јастрепца доводи у везу са месецом (в. Павловић, 1989: 6–8). У овом избору мотив ноћног неба заступљен је још и у „Мусићу Стефану” (Павловић, 1989: 74–78), „Попијевки о Косовском боју” (Павловић, 1989: 67–73), песми „Коња седла Тодора Влајина” (Павловић, 1989: 81–82), „Маргита девојка и Рајко војвода” (Павловић, 1989: 101–105).

Из књиге *Говор о ничем* издваја се есеј „Мој живот са небеским телима” којим Миодраг Павловић затвара ову збирку. Исти текст прештампан је и у *Свечаностима на платоу*. Почетак огледа доноси слику ноћног неба, затим и утисак о њему – уживање у љубичастој боји, дуг боравак пуног месеца и звезда на небу зимске и ведре ноћи. Доноси и тумачење лунарне симболике: „Ovo nije nebiće, niti je mesec poslanik smrti” (Pavlović, 1987b: 94; уп. Павловић, 1999: 198). Наглашава се његова променљивост: „Mesec skida i stavlja maske, to je deo njegove tajne, govor njegove izrazitosti. Kada skine svoju poslednju masku, ili ih skine sve odjednom, zovu to pomрачењем, mada bi trebalo zvati otkrивањем, otkrovenјем” (Pavlović, 1987b: 97; уп. Павловић, 1999: 201–202). Посебно се, дакле, задржава на реминисценцијама о месечевом помрачењу. Разматра све појавне облике овог небеског тела, чак помиње и онај дневни, кад се ујутру и даље види људским оком заједно са Даницом. Помиње и „Изједеног овчара”, те видимо да су га стихови ове усмене митолошке песме очаравали годинама (в. Pavlović, 1987b: 102; уп. Павловић, 1999: 206). Он више пута доводи месец у везу са овцама поистовећујући га тиме са пастиром. Утицај фолклорних представа о ноћном небу је очигледан. Аутор – приповедач се показује као обожаваца месеца:

Kao što u sunce ne možemo gledati zbog njegovog sjaja, mislim da u mesec takođe ne treba gledati, iako to činim. Mesec deluje na nas i kad ne gledamo u njega, možda tad i ponajviše. Gledati dugo u mesec znači hteti videti golotinju nekog boga. (Pavlović, 1987b: 111; уп. Павловић, 1999: 216)

С тим у вези су и словенска древна веровања да је „месечева светлост опасна и штетна, поготово за труднице и новорођенчад, па отуда потичу забране да се излази и дете из куће износи ноћу, по месечини, па чак и да се оставља у кући тако да на њега пада месечева светлост” (Толстој/Раденковић, 2001: 354). Павловић звезде тумачи као добро знамење (Pavlović, 1987b: 112; уп. Павловић, 1999: 217). За звездане оспе пише: „kad se one pojave, neka kriza je prebrođena, stvari su došle na svoje mesto, svemir putuje dalje, dobro sklopljen, promišljen, osmišljen” (Pavlović, 1987b: 112; уп. Павловић, 1999: 217). Сматра да се свет не може посматрати као само онај доњи, овоземаљски, при чему слави свемир који не познаје одређење простора кроз ознаке горе – доле (јер је бесконачан).

Збирка есеја *Храм и преображење* надовезује се на *Поетику жртвеног обреда* прелазећи од појма жртвовања ка институцији храма. У оквиру ове збирке налази се текст „Медитације о миту”, где пише: „Realnost nebeskih tela,

prizori noćnog i dnevnog neba, luče takode svoje priče, ili daju prostor za prenošenje zemaljskih mitova na nivo sazvežđa i velikih nebeskih tela” (Pavlović, 1989: 42). Напоредни однос између горњег и доњег простора карактеристичан је за митско мишљење, што Миодраг Павловић истиче у својим есејима, а илуструју српске усмене песме које је уврстио у своје антологије.

У закључку ове студије (или потенцијалном уводу неког будућег рада) остаје да се напомене како се Павловићево интересовање за митске представе о месецу и звездама не може ограничити искључиво на српско усмено песништво, оно се разгранаво на шири просторни и временски план, јер је реч о мотивима који су универзални, архетипски, интернационални, самим тим карактеристични за све народе и епохе. Најзад, ноћно небо представља сугестивну песничку слику и у оквирима његове ауторске поезије. Као репрезентативне примере изреченог, овде је довољно поменути његово тумачење стихова „Тамнице” и „Можда спава” Владислава Петковића Диса, затим издвојити „Почетак песме” коју је Миодраг Павловић штампао у првој својој поетској збирци *87 песама*. Мотиви месеца и звезда у оквиру укупног есејистичког и песничког стваралаштва овог аутора могли би бити предмет неког будућег опсежнијег истраживања које би обухватило знатно шири корпус.

Литература

- Башлар, Г. (2001). *Ваздух и снови: оглед о имагинацији кретања* (М. Вуковић, прев.). Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- [Bašlar, G. (2001). *Vazduh i snovi: ogled o imaginaciji kretanja* (M. Vuković, prev.). Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića]
- Гавриловић, М. (2023). „Мит је осветљење” – утемељење митопоетике у есејима Миодрага Павловића. *Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, 18, 125–148. <https://doi.org/10.18485/godisnjak.2023.18.6>
- [Gavrilović, M. (2023). „Mit je osvetljenje” – utemeljenje mitopoetike u esejima Miodraga Pavlovića. *Godišnjak Katedre za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima*, 18, 125–148]
- Деспић, Ђ. (2013). Српска поезија у критичко-есејистичкој пракси Миодрага Павловића. *Научни састанак слависта у Вукове дане, Развојни токови српске поезије*, 42(2), 563–573.
- [Despić, Đ. (2013). Srpska poezija u kritičko-esejističkoj praksi Miodraga Pavlovića. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Razvojni tokovi srpske poezije*, 42(2), 563–573]
- Деспић, Ђ. (2021). *Тумач и песма: есејистика Миодрага Павловића*. Нови Сад: Академска књига.
- [Despić, Đ. (2021). *Tumač i pesma: esejistika Miodraga Pavlovića*. Novi Sad: Akademska knjiga]

- Елијаде, М. (2003). *Свето и профано* (З. Стојановић, прев.). Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- [Elijade, M. (2003). *Sвето и профано* (Z. Stojanović, prev.). Sremiski Karlovci – Novi Sad: Издавачка књижарница Зорана Стојановића]
- Карановић, З. (2010). Песма о овчару чије су срце изјеле вештице, текст и обредно-митски контекст. У З. Карановић, *Небеска невеста* (стр. 59–70). Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- [Karanović, Z. (2010). Pесма о овчару чије су срце изјеле вештице, текст i обредно-mitski kontekst. U Z. Karanović, *Небеска невеста* (str. 59–70). Beograd: Друштво за srpski jezik i књижевност Srbije]
- Кржић, С. (2010). Концепт континуитета у „Антологији српског песништва” Миодрага Павловића. У Ј. Делић (ур.), *Песништво и књижевна мисао Миодрага Павловића* (стр. 483–505). Београд: Институт за књижевност и уметност – Учитељски факултет.
- [Kržić, S. (2010). Koncept kontinuiteta u „Antologiji srpskog pesništva” Miodraga Pavlovića. U J. Delić (ur.), *Песништво и књижевна misao Miodraga Pavlovića* (str. 483–505). Beograd: Institut za књижевност i umetnost – Učiteljski fakultet]
- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж., Пантелић, Н. (1970). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- [Kulišić, Š., Petrović, P. Ž., Pantelić, N. (1970). *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Nolit]
- Радонић, М. (2015). *Стуб сећања српске културе: есеји Миодрага Павловића*. Андрићград: Андрићев институт.
- [Radonić, M. (2015). *Stub sećanja srpske kulture: eseji Miodraga Pavlovića*. Andrićgrad: Andrićev institut]
- Радловић, М. (2010). Културолошко-философске идеје Миодрага Павловића. У Ј. Делић (ур.), *Песништво и књижевна мисао Миодрага Павловића* (стр. 135–159). Београд: Институт за књижевност и уметност – Учитељски факултет.
- [Radulović, M. (2010). Kulturološko-filosofske ideje Miodraga Pavlovića. U J. Delić (ur.), *Песништво и књижевна misao Miodraga Pavlovića* (str. 135–159). Beograd: Institut za књижевност i umetnost – Učiteljski fakultet]
- Толстој, С., Раденковић, Љ. (2001). *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Београд: Zepther book world.
- [Tolstoj, S., Radenković, Lj. (2001). *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*. Beograd: Zepther book world]
- Хамовић, Д. (2010). Павловићева књига српског песништва. У Ј. Делић (ур.), *Песништво и књижевна мисао Миодрага Павловића* (стр. 465–481). Београд: Институт за књижевност и уметност – Учитељски факултет.
- [Hamović, D. (2010). Pavlovićeva knjiga srpskog pesništva. U J. Delić (ur.), *Песништво и књижевна misao Miodraga Pavlovića* (str. 465–481). Beograd: Institut za књижевност i umetnost – Učiteljski fakultet]
- Eliot, T. S. (2017). *Tradiciја i individualni talenat i drugi eseji* (M. Mihailović, prev.). Beograd: Službeni glasnik.

- Gerbran, A., Ševalije, Ž. (2009). *Rečnik simbola* (P. Sekeruš, K. Koprivšek, I. Gordić, prev.). Novi Sad: Stylos art – Kiša.
- Nodilo, N. (2003). *Stara vjera Srba i Hrvata*. Beograd: MVTС.
- Petrović, S. (1988). Ka autonomiji književnog dela. *Gradina*, 23(5), 106–111.

Извори

- Павловић, М. (1958). *Рокови поезије*. Београд: Српска књижевна задруга.
- [Pavlović, M. (1958). *Rokovi poezije*. Beograd: Srpska književna zadruga]
- Павловић, М. (1964). *Антологија српског песништва (XIII–XX век)*. Београд: Српска књижевна задруга.
- [Pavlović, M. (1964). *Antologija srpskog pesništva (XIII–XX vek)*. Beograd: Srpska književna zadruga]
- Павловић, М. (1982). *Антологија лирске народне поезије*. Београд: Вук Караџић.
- [Pavlović, M. (1982). *Antologija lirske narodne poezije*. Beograd: Vuk Karadžić]
- Павловић, М. (1984). *Антологија српског песништва*. Београд: Српска књижевна задруга.
- [Pavlović, M. (1984). *Antologija srpskog pesništva*. Beograd: Srpska književna zadruga]
- Павловић, М. (1989а). *Бој на Косову: народне песме*. Ниш: Просвета.
- [Pavlović, M. (1989a). *Boj na Kosovu: narodne pesme*. Niš: Prosveta]
- Павловић, М. (1993). *Огледи о народној и старој српској поезији*. Београд: Српска књижевна задруга.
- [Pavlović, M. (1993). *Ogledi o narodnoj i staroj srpskoj poeziji*. Beograd: Srpska književna zadruga]
- Павловић, М. (1999). *Свечаности на платоу*. Београд: Просвета.
- [Pavlović, M. (1999). *Svečanosti na platou*. Beograd: Prosveta]
- Pavlović, M. (1972). *Dnevnik pene*. Beograd: Slovo ljubve.
- Pavlović, M. (1986). *Obredno i govorno delo*. Beograd – Priština: Prosveta – Jedinstvo.
- Pavlović, M. (1987a). *Poetika žrtvenog obreda*. Beograd: Nolit.
- Pavlović, M. (1987b). *Govor o ničem*, Niš: Gradina.
- Pavlović, M. (1989b). *Hram i preobraženje*. Beograd: Sfairos.

Nataša S. Drakulić Kozić

Summary

FOLKLORE IMAGES OF THE NIGHT SKY IN THE CONTEXT OF MIODRAG PAVLOVIĆ'S ESSAYS AND ANTHOLOGIES

In the literature about Miodrag Pavlović's work as an anthologist and essayist, the moon and the stars have never been thoroughly examined as poetic motifs or as themes that he repeatedly used in his texts. With that in mind, the aim of this paper is to shed light on the image of the night sky in Serbian oral poetry selected by Pavlović, as well as on his interpretation of its meanings. The following books by this author were included in the research: *Anthology of Serbian Poetry* (1964, 1984), *Anthology of Lyric Folk Poetry* (1982), *The Battle of Kosovo: Folk Poems* (1989); as well as *Deadlines of Poetry* (1958), *Diary of Foam* (1972), *Ritual and Speech Work* (1986), *Poetics of the Sacrificial Rite* (1987), *Talk about Nothing* (1987), *The Temple and the Transfiguration* (1989), *Essays on Folk and Old Serbian Poetry* (1993), and *Festivities on the Plateau* (1999). The selected material confirms Mircea Eliade's thesis from *The Sacred and the Profane* that space and celestial bodies are sacred because they are unreachable, which is why they are objects of fascination and continual interpretation from mythical understanding to poetic visions. Reviewed relevant literature on the topic and analytical reading of the material show that folklore representations of the night sky inspired Miodrag Pavlović. He emphasized their specific features in Serbian traditional culture as well as their universal, archetypal symbolism in the mythologies and religions of different nations. Considering that oral poetry creates a dynamic image of the moon and the stars, it will be reviewed in the context of its flexibility, with reference to Gaston Bachelard's study *Air and Dreams*.

Key words:

Miodrag Pavlović, essay, anthology, moon, stars, morning star, myth, archetype, flexible poetic image